ANADOLU SAHASI KÖROĞLU ANLATMALARINDA KADIN TİPLER

Doç. Dr. Metin EKİCİ

Türk sözlü ve yazılı edebi yaratmalarında kadınla ilgili unsurlar, erkekle ilgili unsurlar kadar çok ve aynı derecede öneme sahiptir. Özellikle sözlü ve yazılı edebiyatın en güzel yaratmaları olan destan ve halk hikayelerinde kadına verilen yer, Oğuz Kağan ve Dede Korkut gibi eserlerden başlayarak günümüze kadar devam edip gelmiştir. Bu eserlerde en dikkati çeken hususlardan birisi de kadın ve kadın-erkek arasındaki aile, anne, sevgili gbi konularda oluşturulan ilişkisidir.

Kadın–erkek ilişkisinin en canlı olarak sunulduğu Türk edebi yaratmalarından birisi de Köroğlu anlatmalarıdır. Günümüzde sözlü olarak Orta Asya'dan Balkanlar'a uzanan bir coğrafyada anlatılmakta olan Köroğlu'nda konuların büyük bir kısmı kadın-erkek ilişkisi üzerine kurulmuştur. Menşei, yayılma yolları ve yerleri, konusu, anlatıcı ve dinleyicisi gibi çeşitli noktalardan pek çok araştırmacının ilgisini çeken Köroğlu anlatmaları hakındaki inceleme ve tartışmalara Anadolu sahası Köroğlu anlatmalarının bir başka yönünü burada tanıtarak katkıda bulunmak istiyoruz.

Biz bu incelemede Anadolu sahasında anlatılan Köroğlu "kolları" adını verdiğimiz anlatmalarda kadın tiplerin kimler olduğu, bunların anlatmalar içindeki yer ve önemleri, fonksiyonları ve başta Köroğlu olmak üzere bu kadın tiplerin Köroğlu'nun "keleş" adını alan yiğitleriyle ilişkilerini ve son olarak da anlatmalardaki "aşık olma" motifini inceleyeceğiz. Ortaya koyacağımız tespitlere göre Köroğlu anlatmalarının diğer destanlarla olan benzer yönlerini ve kadın tiplerin Türk destanlarında belli bir gelişiminin olup, olmadığını ortaya koyarken, yine elde edeceğimiz sonuçlara göre Köroğlu anlatmalarını diğer anlatmalardan ayırmanın mümkün olup, olamayacağını tartışmak istiyoruz.

Köroğlu anlatmaları Anadolu sahasında "kol" adı verilen ve her biri kendi içinde bir bütünlüğe sahip olan müstakil parçalar halinde birer, birer veyahut da anlatıcılar tarafından bu parçaların birbirine kenetlenmesi suretiyle bir bütün olarak anlatılabilmektedir. Bu kolların sayıları bazı araştırmacılara göre 22, bazılarına göre 24 veya 32 hatta daha fazla bile olobilir[1]. Anadolu sahası Köroğlu anlatmaları arasında aşk ve evlilik üzerine kurulmuş pek çok kol vardır. Bu husus günümüz Köroğlu anlatıcıları tarafından kısaca şöyle özetlenmektedir; "Köroğlu üç sebepten sefere çıkar; ya bir at, ya bir yiğit, ya da bir kadın yüzünden." Anadolu sahası Köroğlu anlatmalarının çoğunun aşk ve kadın-erkek ilişkisi üzerine kurulmuş olmaları bu kolların hem birbirleriyle ve hem de diğer halk hikayeleriyle çok yakın bir yapıda oluşmalarına yol açmıştır. Ancak bu benzer yapıyı esas itibariyle oluşturanın anlatıcılar olduğunu gözardı etmemek gerekir. Çünkü müstahil kolları düzenleyen veya yaratan, hem de diğer hak hikayeleri oluşturan "aşık" adını verdiğimiz "musannifler"dir ki, bunlar aynı zamanda sözlü gelenekteki profesyonel anlatıcılardır. Köroğlu kolları arasında ve

de Köroğlu ile diğer halk hikayelerinin aşk ve evlilik bakımından ilişkili olduklarını söyledik. Bu ilişkinin temelinde ise çeşitli kollarda kendilerini tanıtılan, olaylara iştirak eden, Köroğlu veya "keleş" adıyla anılan Köroğlu'nun yiğitleriyle evlenen, onlara yardımı eden ya da onlara düşmanlık eden kadınlar vardır. Biz bu kadın tipleri Köroğlu anlatmalarının yüzünden fazla varyantını inceledikten sonra şu üç gruba ayırmayı düşündük;

1- Köroğlu veya keleşlerinin evlenmeyi düşündüğü, veya kendileri Köroğlu veya kardeşleriyle evlenmeyi düşünen kadın tipler.
2- Köroğlu veya keleşlerine yardımcı olan kadın tipler.
3- Köroğlu veya keleşlerine kötülük eden kadın tipler.

Bu üç grupta yer alan kadın karakterler ve onların başlıca özelliklerini ve hangi kollarda kendilerine yer verildiğinden bahsetmek gerekirse Nigar Hanım'dan başlayarak başlıca kadın karakterler hakkında şu bilgileri verebiliriz. Niğar Hanım; Köroğlu'nun Anadolu sahası anlatmalarından "Köroğlu'nun İstanbul Seferi" ve "Demircioğlu Erzurum Seferi" gibi kollarda ismi geçen Nigar Hanım, çeşitli anlatıcılar tarafından farklı kollarda kendisinden bahsedilen bir karakterdir. Nigar Hanım ister İstanbul'dan, ister Erzurum'dan veya başka bir yerden Çamlıbel'e getirilmiş olsun; O, Köroğlu'nun eşi, hanımı olarak diğer kollarda da kendisinden bahsedilen ve ölümüne kadar Çamlıbel'de Köroğlu'nun yanında yaşayan bir kadındır. Köroğlu'nun son yıllarda "kırklar" a karışmadan önce Nigar Hanımla yalnız bir hayat sürmeyi düşündüğü, ancak Nigar Hanım'ın ölümünden sonra ortadan kaybolduğu anlatılmaktadır.[2] Nigar Hanım'ın nerede ve nasıl Çamlıbel'e geldiği veya getirildiği anlatıcılar arasında tartışmalı olmakla birlikte, Nigar Hanım Çamlıbel'deki tek ve hakim kadın figür olarak bütün anlatıcılar tarafından aynı şekilde anlatılmaktadır. Çamlıbel'de ne zaman bir toplantı, bir düğün veya eğlence tertip edilse Nigar Hanım Köroğlu'nun yanında yerini alır. Ayvaz Çamlıbel'e getirildiğinde onu gömleğinden geçiren Nigar Hanım Ayvaz'ı evlat edinir ki, bu oldukça eski bir Türk geleneğidir. Nigar Hanım sadece Ayvaz'ın değil, bütün keleşlerin annesi konumundadır. Onun sahip olduğu bu konum, yönetici Türk ailesinde kadının yeri bakımından diğer destanlarda da görülen bir özelliktir. Keleşlerin Köroğlu'na doğrudan söyleyemedikleri bazı şeyler ilk önce Nigar Hanım'a söylenir ve onun vasıtasıyla Köroğlu'na iletilir. Köroğlu'nun meşhur iki odasından, "Gam odası" ve "Dem odası", Köroğlu'nun üzüntülü olduğu zamanlarda kullandığı "Gam odası"na sadece Nigar Hanım'ın girmesi mümkündür. Yine Köroğlu bir sefere gidip, dönmediğinde veya geciktiğinde onu en çok merak eden, onun için üzülen ve gerektiğinde keleşleri Köroğlu'nun yardımına gönderen yine Nigar Hanım'dır.[3]

Nigar Hanım Köroğlu'nun diğer kollarında da sürekli yer alması ve hayatının sonuna kadar Çamlıbel'de kalması, onu diğer kadın karekterlerden farklı kılan bir özelliktir. Yukarıdaki özellikleri özetlemek gerekirse, Nigar Hanım bir "eş", "hanım", "anne" ve Çamlıbel'deki Köroğlu'nun kalesinin "tek hakim kadını" olarak tasvir edilebilir. Ancak bu Nigar Hanım'ın savaşçı ve benzeri özelliklere sahip olmadığını, daha çok evini ve ailesini düşünen bir karekter olarak bu grup içinde önemli bir yer işgal ettiğini anlatmalardaki olaylara iştirak etmesi ve kendi kaderini tayin etme bakımından ise "aktif" bir kişi olduğunu söyleyebiliriz. Nigar Hanım aynı zamanda bir

padişah veya paşanın kızı olarak tarif edilmesi bakımından da "soylu" (noble) bir aileye mensup olup, kendisi bunun yanında "anne" karakterindedir. Nigar Hanım göçebe ve yerleşik Türk hayatının her ikisine ait özellikleri de taşıması bakımından hem "alp tipi" ile hem de yerleşik hayatın getirdiği "sarıylı" kadın tipiyle ilgili görülebilir.

Köroğlu'nun Anadolu anlatmalarında yer alan bir başka kadın karekter ise "Köroğlu'nun Dağıstan-Derbent Seferi ve Oğlu Hasan Bey Kolu"nda, (bu kola ait yaklaşık onbeş varyant hazırladığımız doktora tezinde incelenmiştir)[4], tanıtılan Mömine Hanım'dır. aşık Üzeyir Göktekin anlatması[5] gibi bazı varyantlarda adı verilmeyen ve kendisinden "bir kız" veya "bir kadın" olarak bahsedilen Mömine Hanım ismi bize Aşık Ali Rıza Ezgi anlatmasında verilmiştir.[6] Mömine Hanım, Derbent Paşası Arap Paşa'nın kızı olması itibariyle Nigar Hanım gibi yüksek sınıfa mensup, yönetici bir aileden gelmektedir. Mömine hanım, Köroğlu'nun Çamlıbel dışında evlendiği bir kadındır ve aynı zamanda Köroğlu'nun oğlu Hasan Bey'in annesidir. Mömine Hanım bu kolda sadece Hasan'ın dünyaya gelmesi, büyümesi ve Çamlıbel'e gelmesi kısmı içinde yer alır ve ondan sonra adeta unutulur. Anlatmadaki olaylara iştirak etmesi ve kendi evleneceği kişiyi seçme bakımından değerlendirildiğinde "pasif" bir tip olan Mömine Hanım daha çok "soylu", "saraylı", "anne" karakterinde olup, Türk toplumunun yerleşik hayata geçişinden sonraki kadın tipinin bir örneği olarak görülebilir.

"Körolu'nun Dağıstan-Derbent Seferi ve Oğlu Hasan Bey Kolu"nun bazı varyantlarında bize tanıtılan bir başka kadın karekter ise Akşehirli Telli Nigar'dır.[7] Bu karakter Köroğlu'nun hanımı olarak tanıtılan Nigar Hanımla aynı isme sahiptir ve kendisi Akşehir Beyi'nin veya paşasının kızıdır. Soylu bir aileden gelen Telli Nigar Hanım, Köroğlu'nun oğlu Hasan Bey'in aşık olduğu kız olup, anlatmada bu aşık olma "rüya motifi"yle alakalı bir şekilde ezahür ettiği için, Anadolu4daki aşık hikayeleriyle oldukça benzer bir yapıya sahiptir. Bu kolun diğer bazı varyantlarında ise Telli hanım, Çin-i Maçin Padişahı'nın kızı olarak tanıtılır.[8]

Telli Nigar Hanım'ın en önemli özelliği ise, kendisiyle evlenecek olan erkeği kendisinin seçmesi ve seçerken bir teste tabi tutmasıdır. Halk anlatmalarında oldukça yaygın bir motif olan bu türden bir "test motifi" Dede Korkut Kitabı'ndaki iki anlatma olan "Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek" ve "Duha Koca Oğlu Kan Turalı" hikayelerinde de konu edilmiştir.[9] Telli Nigar'ın bir başka özelliği ise, evlenmeye karar verdiği erkeği gerektiğinde kendi ailesine karşı bile savunmasıdır. Anlatmaya göre Telli Nigar, Hasan beyle evlenmeye karar verip onunla Akşehir'den kaçarken, kendilerini takip eden babasının ordusuna karşı koyan sevgilisi Hasan'ın yaralanması üzerine, kardeşlerinin de içinde bulunduğu orduya karşı savaşır ve "yedi kardeşini öldürerek" sevgilisini korur. Telli'nin bu özellikleriyle Kan Turalı hikayesi arasındaki benzerlikler oldukça dikkat çekicidir.[10] Telli Nigar bu özellikleriyle diğer Nigar Hanım'dan ve Mömine Hanım'dan farklı olup, Türklerin yerleşik hayat tarzındaki kadın tipinden daha çok, göçebe hayat tarzının yarattığı bir tip olan "alp tipi" veya "savaşcı tipi" olma özelliği taşımaktadır. Bu özellikleri bakımından bize Köroğlu'nun ortaya çıkış döneminin daha eski olabileceği fikrini de vermektedir.

Telli Nigar'a benzer bir kadın karakter de "Köse Kenan-Dânâ Hanım Kolu"nda tanıtılan Dânâ Hanım'dır.[11] Dâ-

nâ Hanım bir bey kızı, yani soylu bir aileye mensup, kırk erkek kardeşin yanında bir kız olarak yer alır. Çok güçlü, kuvvetli ve her türlü savaş tekniğini bilen bu kız, evlilik çağına geldiğinde kendisine eş olacak erkeğin her şeyden evvel kendisiyle yapacakları bir yarışta, dövüşte, onu yenmesi gerektiğini, yenilen erkeğin ya başını keseceğini veyahut da erkeğin bütün servetini ona vermesini şart koşar. Pek çok talibini yenen Dânâ Hanım sonunda onunla evlenmek isteyen Köse Kenan'a yenilerek, Köse Kenanla evlenir. Yukarıdan beri incelediğimiz karakterlerden Telli Nigarla pek çok yönden benzer olan Dânâ Hanım aynı zamanda Dede Korkut Kitabı'ndaki Banı Çiçekle de benzerdir. Kendisini yenemeyenlerin başını kesmek gibi bir şartı olması ve savaşçı olması bakımından Avrupa destanlarında sık sık görülen ve "amazon tipi" diye adlandırılan tiplerle de benzer olan Dânâ Hanım'ın Avrupa destanları içindeki bir benzeri de ünlü Germen destanı Nibelungenlied'de adı geçen "Brunhilde"dir.[12] Dânâ Hanım da göçebe dönemin kadın tipi olan savaşçı, alp kadın tipi olarak değerlendirilebilir.

Anadolu sahası Köroğlu anlatmalarında da bize tanıtılan ve farklı anlatıcılar tarafından, kimliği farklı şekillerde tarif edilen bir başka kadın karakter ise Döne Sultan'dır. Anlatmalarda biz bir değil, üç ayrı Döne Sultan kimliğiyle karşılaşmaktayız, ki bu durum anlatıcılardan kaynaklanmış olsa gerektir. Burada Döne adının da allegorik ve imalı bir şekilde, anlatıcılar tarafından koldaki olaylarla bağlantılı olarak seçilmiş olabileceğini de belirtelim. Daha açık bir ifadeyle, kendisi bir kişiyle kendi rızasıyla veya rıza alınmaksızın nişanlanan Döne Sultan'ın, sonuçta başka birisiyle evlenmek durumunda kalması onun böyle bir ad almasına yani *dönmek* fiiliyle ilgili ad almasına sebep olmuştur.

Anlatmalara göre kollarda ismi geçen Döne Sultanlar'dan birisi bize Aşık Ali Rıza Ezgi tarafından anlatılan "Köroğlu'nun Silistre Seferi" adlı kolda tanıtılan Silistreli Hasan Paşa'nın kızkardeşidir.[13] Soylu bir aileye mensup olan bu Döne Sultan, anlatmadaki olaylara fazla katılmayan, evleneceği erkeği bekleyen, genç ve güzel bir kızdır ve anlatmanın sonunda âşık olduğu Ayvaz tarafından Çamlıbel'e götürülür ve orada Ayvazla evlenir. Bu Döne Sultan daha çok saraylı ve yerleşik hayatın yarattığı pasif bir kadın tipidir.

İkinci Döne Sultan karakteri ise "Keloğlan ve Keçel Hamza'nın Kırat'ı Kaçırması ve Köroğlu'nun Tokat Seferi" adlı kolda adı geçen bir kızdır.[14] Tokat Paşa'sı MAhmut Paşa'nın kızı olarak tanıtılan bu Döne Sultan, babası tarafından Köroğlu'nun atını Paşa'ya getirene vaad edilmiştir. Soylu bir aileye mensup olan bu Döne Sultan, olaylara iştirak etmeyen, kendi kaderini tayine çalışmayan, saraylı ve pasif bir kadın olup, yerleşik hayata has bir tiptir ve anlatmanın sonunda Kırat'ı getiren Keloğlan veya Keçel Hamza ile evlendirilir.

Son Döne Sultan karakteri ise "Köroğlu ve Bolu Bey Kolu"[15]nda adı geçen ve Osmanlı Padişahı'nın kızıdır ve Köroğlu'nu tutuklayıp getiren kişiyle evlendirilecektir. Köroğlu'nu yakalama işini üstlenen Bolu Beyle nişanlanmak zorunda kalan Döne Sultan, hiç sevmediği Bolu Bey ile evlenmek istememektedir. Paşa rütbesi verilen Bolu Bey ise Çamlıbel'e gidip, bir hile ile Köroğlu'nu yakalayıp, İstanbul'a getirir ve Köroğlu zindana atılır. Döne Sultanla evlenmek için düğün günü bekleyen Bolu Bey'e gönlü olmayan Döne Sultan, Köroğlu'nu kurtarmak için İstanbul'a gelen İsabalı'ya yardım eder ve İsabalı'ya aşık olur. İsabalıyla birlikte Köroğlu'nu kurtaran Döne Sultan, Köroğlu'nun Bolu Beyi öldü-

rerek cezalandırmasından sonra, Köroğlu ve İsabalıyla birlikte Çamlıbel'e gider ve orada İsabalı ile evlenir. Bu son Döne Sultan karakteri de hükümdar ailesinden gelmesi bakımından soyludur ve diğer iki Döne Sultan ve diğer kadın karakterlerle benzerdir. Ancak olaylara katılımı ve kendi kaderini tayin etme bakımından diğer Döne Sultan karakterlerinden farklı, aktif bir karakter olarak, Akşehirli Telli Nigar karakteriyle benzer olup, alp tipine daha yakın bir tiptir.

Köroğlu'nun Anadolu sahası anlatmalarında bize tanıtılan ve birbirine benzer diğer iki kadın karakter ise, "Köroğlu'nun Kayseri Seferi"[16] adlı kolda adı geçen Mahbub Hanım ve "Köroğlu'nun Gürcistan Seferi"[17] adlı kolda adı geçen Mercan Hanım'dır. Her ikisi de soylu ailelere mensup olan bu iki karakterin ortak tarafı ise, Köroğlu'nun adını duyup ona aşık olmaları, onunla evlenmek istemeleri ve bu arzularını bir mektup veya bir kişi vasıtasıyla Köroğlu'na iletmeleridir. Kayseri Paşa'sı Mehdi Paşa'nın kızı olan Mahbub Hanım neticede Köroğlu'nun keleşlerinden Benli Ahmetle, Gürcistan Hükümdarı'nın kızı olan Mercan Hanım da ismi verilmeyen bir başka keleşle evlenir. Bu karakterlerin ikisi de soylu olmaları bakımından diğer kadın karakterlerle benzer olmakla birlikte, olaylara katılım ve savaşçı olup, olmama bakımından ise pasif tipler olup, yerleşik hayatın yarattığı saraylı kadın tipler olarak değerlendirilebilir.

Bizim birinci gruptaki kadın karakterler arasında değerlendireceğimiz son isim ise bize "Köroğlu'nun Medayin Seferi" adlı kolda tanıtılan, Hristiyan Medayin Kralı'nın kızkardeşi Esmer Hanım'dır.[18] Soylu bir aileye mensup olan Esmer Hanım, Müslümanlar'ın düşmanı olan ağabeyinin elindeki Müslüman esirleri kurtarmaya gelen papaz kılığındaki Köroğlu'na yardım eder, ancak onun Köroğlu olduğunu öğrendikten sonra Köroğlu'nu yakalatmaya çalışırsa da başarılı olamaz ve ağabeyi gibi Müslüman olur ve Köroğlu'nun keleşlerinden İsabalı ile evlenir. Saraylı ve pasif bir tip olan Esmer Hanım da, yerleşik hayatın yarattığı kadın tipler arasında yer alır.

Köroğlu'nun Adanolu sahası anlatmalarında yer alan ve bizim ikinci grupta yer verdiğimiz kadınlar ise çoğunlukla yaşlı, dul ve fakir kadınlardır. Bunların anlatmalardaki ikinci ve esas ortak tarafı ise; Köroğlu ve keleşleri herhangi bir amaca yönelik bir şehre ve ya başka bir yere gittiklerinde bu gruptaki kadınların onlara para karşılığında yiyecek ve barınak sağlamaları, Köroğlu veya keleşlerine onların kaçırmayı planladıkları kızlardan haber getirmeleri veya haber götürmeleri, Köroğlu veya keleşlerinden birine aşık olan zengin, yönetici kızlarından Çamlıbel'e mektup veya haber getirmeleridir. Bu gruptaki kadın karakterleri biz genel olarak "haberci" ve "yardımcı" kadın tipler olarak değerlendirebiliriz.

Köroğlu anlatmalarının Anadolu sahasındaki kadın karakterlerin üçüncü grubu olarak verdiğimiz son grupta ise, Köroğlu ve keleşlerine kötülük etmeye kalkışan, onlara kin ve düşmanlık besleyen kadın karakterler yer almakta olup, bunların sayıları çok fazla değildir. Bunlardan biribirine benzeyen iki tanesini biz, Aşık Ali Rıza Ezgi tarafından anlatılan "Köroğlu'nun Rusya Seferi"[19] adlı anlatmada Rus Kraliçesi Nataşa adıyla, diğerini ise Ümit Kaftancıoğlu tarafından "Oltu Kolu"[20] adıyla derlenen anlatmada Oltu Beyi'nin annesi Tamara Hanım adıyla tanımaktayız. Her ikisi de soylu ailelere mensup olan bu kadınlar, yönetimleri altındaki insanlara baskı ve zulüm yaptıkları için Köroğlu'na şikayet

edilirler. Ayrıca bu iki karakterin, Köroğlu onların kervanlarından "paç" aldığı için de Köroğlu'na karşı hususi bir kinleri ve düşmanlıkları vardır. Köroğlu'nun onların üzerlerine gönderdiği keleşleri kadınlıklarını kullanarak tuzağa düşüren ve onları idam etmeye karar veren bu iki karakter de verdikleri idam kararlarını uygulayamadan Köroğlu tarafından mağlup edilirler ve hem yönetimden, hem de ülkelerinden sürgün edilirler.

Kadın tiplerin bu incelemesiden çıkarabileceğimiz sonuçlar ise kısaca şöyle özetlenebilir. Üç grupta incelediğimiz Köroğlu'nun Anadolu sahasında tanıtılan kadın karakterlerden birinci grupta yer alanlar, Köroğlu ve keleşlerinin kendileriyle evlenmeyi istedikleri ve evlendikleri, veyahut da kendileri Köroğlu ve keleşleriyle evlenmek isteyen karakterlerdir. Bunların hepsinin ortak tarafı ise soylu veya yönetici sınıfına mensup ailelerden gelmeleridir, ki bu durum halk anlatmalarında oldukça yaygın bir özelliktir. Bu gruptaki kadın karakterlerin bir kısmını diğerlerinden ayıran özellik ise, onların bir kısmı anlatmalardaki olaylara bizzat iştirak edip, kendileriyle evlenecek kişinin kimliğini kendileri belirlemekte, yani aktif tipler olarak, alp tipi adını verdiğimiz kökleri Dede Korkut Kitabı ve göçebe hayat tarzının ortaya çıkardığı diğer destanî anlatmalardaki kadın tiplerine benzemeleridir. Bir kısmının ortak özelliği ise, saraylı olmaları ve kendi kaderlerini tayin için herhangi bir gayret göstermeden beklemeleri, yani pasif tipler olarak, yerleşik hayatın ortaya çıkardığı kadın tipler olmalarıdır. İkinci gruptaki kadın karakterler ise, Köroğlu ve keleşlerine yardımcı, genelde yaşlı olan, fakir tabakadan kadın karakterlerdir. Diğer pek çok halk anlatmalarında görülen bu karakterleri biz "yardımcı" ve "haberci" tipler olarak adlandırabiliriz. Son grupta yer alan kadınlar ise, yine yönetici sınıfa mensup olup "kötü" ve "hain" tipler olarak adlandırılabilir.

Köroğlu ve keleşlerinin daima yüksek sınıfa mensup kızlarla evlenmeleri Anadolu sahası Köroğlu anlatmalarını tipik bir özelliği olarak ortaya çıkarken, bu durumun hemen bütün destanlarda vurgulanan bir karakteristik olduğunu da belirtelim.

Köroğlu'nun Anadolu sahası anlatmalarında kadın-erkek ilişkisinde dikkat çeken özelliklerden birisi de, Köroğlu ve keleşlerinin, kendilerine düşmanlık etseler bile, kadınlara karşı daima saygılı olmaları, yaşlı ve fakir kadınları korumaları ve onlara yardımcı olmaları ve onlardan yardım görmeleridir. Bu durumun da genel olarak Türk gelenekleriyle ilgili bir husus olduğunu düşünüyoruz.

Son olarak bizim burada üzerinde durmak istediğimiz husus ise, Anadolu sahası Köroğlu anlatmalarındaki "aşık olma" motifi hakkındadır. Köroğlu'nun Anadolu sahasına ait kollarda anlatılan aşk maceraları, halk hikayelerinde anlatılan aşk hikâyelerinden oldukça farklıdır. Köroğlu ve keleşleri için aşk mistik bir anlam taşımaz, yani onlar sevdikleri veya aşık oldukları kadın için acı çekmek zorunda değillerdir. Köroğlu ve onun yiğitleri için aşk oldukça sade ve dosdoğrudur. Onlar kendileriyle evlenmek isteyen bir bey veya paşakızının haberini aldıklarında veya bir kızın güzelliğini ve yiğitliğini duyduklarında o kızın bulunduğu yere gider, kendi akıl ve fizik kabiliyetlerini kullanır, gerektiğinde ellerinde bir sazla bir âşık veya bir parça kumaşla bir tüccar gibi giyinir, fakat neticede kendi kimliklerini ortaya koyup, muhakkak surette dövüş veya sa-

vaş yaparak istedikleri kızı alır ve onu Çamlıbel'e getirirler. Anlatmaların hemen hepsinde ortak olan bir başka özellik de Köroğlu ve keleşlerinin dışında pek çok fakir ve fukaranın da davetli olduğu düğün töreninin Çamlıbel'de yapılmasıdır.

Köroğlu'nun Anadolu anlatmalarından olan "Köroğlu'nun İstanbul Seferi", "Demircioğlu Erzurum Seferi", "Köroğlu'nun Dagıstan-Derbent Seferi ve Oğlu Hasan Bey", "Köroğlu'nun Kayseri Seferi", "Köroğlu'nun Gürcistan Seferi" ve "Köse Kenan ve Dânâ Hanım" kolları aşk ve evlilik konuları bakımından birbirine oldukça yakındır. Bu kollarda Köroğlu veya keleşlerinden birisi, Köroğlu veya keleşlerden birine halihazırda âşık olmuş ve Çamlıbel'e haber göndermiş olan kızın bulunduğu şehir veya kasabaya gider, orada çeşitli yollara başvurur, kızla görüşür ve daha sonra Çamlıbel'e doğru yola çıkarlar. Ancak onlar Çamlıbel'e varmadan önce kendilerini takip eden kızın yakınları veya istemediği nişanlısı veya sözlüsü ile savaşır, onları mağlup eder, veya zor durumda iken Çamlıbel'den gelenlerin yardımıyla bu mücadeleyi kazanır ve hep birlikte Çamlıbel'e geri dönerler.

Bu aşk ve evlilik maceralarındaki iki esas husus diğer aşk maceralarının konu edildiği âşık veya halk hikâyelerinden farklıdır. Bunlardan birincisi, Köroğlu'nun Anadolu anlatmalarında kahramanın âşık olma şekliyle ilgilidir. Halk hikayelerinde âşık olma genellikle erkek ve kadın kahramanların rüyasında gerçekleşir. Bu rüyada onlar birbiriyle tanıştırılır ve her birine dini bir figür tarafından, Hazır, Derviş, Pir vb. gibi, aşk bâdesi sunulur. Köroğlu'nun Anadolu anlatmalarında ise, köroğlu'nun oğlu Hasan Bey'in Akşehirli Telli Nigar'a âşık olması hariç, âşık olma diğer halk hikâyelerinden oldukça farklıdır. Bu kollardaki aşk ve evlilik macerasında konu edilen aşkı, "âşık olma" olarak adlandırabileceğimiz gibi "sevme, ilgilenme" diye de adlandırmak mümkündür. Çünkü bu kollarda kadın ve erkek arasındaki aşk halk hikâyelerinde görülen ve "kara sevda" diye adlandırılan, kahramanın sürekli sevgilisini düşünmesi ve onu her yerde aramasıyla şiddeti ve gücü vurgulanan çok kuvvetli bir aşk söz konusu değildir. Köroğlu'nun Anadolu anlatmalarında söz konusu edilen âşık olma genellikle Köroğlu veya keleşlerinden birinin bir kızının güzelliğinin övülmesi sonucu ona ilgi duyması veya Köroğlu veya keleşlerinden birine onların gücünü kuvvetini duyan bir kızın, onları görmeden ilgi duyarak Çamlıbel'e haber göndermeleri neticesinde meydana gelir.

İkinci farklı nokta ise, âşık olmanın sonuçlarıyla ilgilidir. Anadolu ve Türk dünyasının diğer bölgelerinde anlatılan ve konusu âşk olan hikâyelerde âşık olmanın ilk sonucu âşık olan erkek kahramanın daha önce sahip olmadığı saz çalma, türkü ve şiir söyleme gibi kabiliyetleri kazanmasıdır. Yine âşık olmanın bir başka sonucu da sevgiliyi isteme, sevgili arama, sevgiliyi elde etmek için acı çekme ve mücadele etmedir ki, yıllar süren bu gayretler çok hazin bir sonla da neticelenebilir. Halbuki Köroğlu anlatmalarında kahramanların hissi veya fiziki acı çekmesi konu edilmez. Köroğlu veya keleşlerinin gurbete çıkması vb. de söz konusu değildir. Köroğlu anlatmalarında istenilen, arzu edilen veya âşık olunan kızın bulunduğu yere gidilir, onu kazanmak için kavga edilir ve sonuçta kız Çamlıbel'e getirilip, onunla evlenilir ki, bu durum batı kaynaklı anlatmalarda "gelin kaçırma" (bride-taking) olarak adlandırılır. İstenilen kızın Çamlıbel'e getirilmesinde ise Köroğlu ve keleşlerinin

yaptığı kavga ve gösterdikleri kahramanlık sahneleri halk hikâyelerinde mevcut olmayan önemli bir noktadır. Kahramanın istediği kızı hile veya benzeri bir yolla elde edebilecekken, bir kahramanlık göstermeden onu Çamlıbel'e götürmeyi reddetmesi, Köroğlu anlatmalarının hepsinde mevcut olup, bu özellik destan (epic) türüyle, halk hikayesi (romance) türü arasındaki önemli bir farkı oluşturur.

Bu bakımdan değerlendirildiğinde Köroğlu anlatmalarındaki âşık olma ve sevgiliyi elde etme konuları daha çok Dede Korkut Kitabı'nda yer alan aşk konulu anlatmalar ve Oğuz Kağan, Manas ve Alpamış gibi destanlarla bir paralellik arzeder. Köroğlu'nun Anadolu anlatmalarında durum böyle olmakla birlikte, Köroğlu anlatıcılarının aşk konulu diğer hikâyeleri de yarattıkları ve anlattıkları da göz önüne alınırsa, anlatıcıların Köroğlu anlatmalarındaki aşk konularında bazı değişikler yapabileceklerini de düşünmek gerekir. Bu durum Köroğlu'nun oğlu Hasan Bey'in rüyada âşık olmasında açık bir şekilde görülebilir.

Sonuç olarak, gelişerek değişmekte ve değişerek gelişmekte olan bütün halk yaratmaları gibi Köroğlu anlatmaları da bir taraftan en eski döneme ait kadın tipler ve aşık olma konusuna yer verirken, bir taraftan da yerleşik hayatın vücuda getirdiği kadın tipini ve âşık olmayı da konu etmektedir.

NOTLAR

1 Fikret Türkmen. "Köroğlu Hikayelerinin Yayılma Sahaları ve Menşe Meselesi." Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, IV, (1985): 9-19.

2 Ali Onk. "Köroğlu Destanı Üzerinde Bir Çalışma." (Basılmamış Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1971). Bakınız bu tez içinde "Köroğlu'nun Goca Çağları Kolu."

3 Ali Onk. a.g.e. Bkz. "Köroğlu ve Bolu Bey Kolu."

4 Metin Ekici. "The Anatolian Cycle of Köroğlu Stroies." (Basılmamış Doktora Tezi, University of Wisconsin-Madison, U.S.A., 1996). ss. 412-438.

5 Metin Ekici. a.g.e. ss.360-384.

6 Metin Ekici. a.g.e. ss.347-360.

7 Bkz. Köroğlu Destanı. Anlatan: Behçet Mahir, Derleyenler: Mehmet Kaplan, Mehmet Akalın, Muhan Bali. Ankara: Sevinç Matbaası, 1973.

8 Bkz. Hüseyin Bayaz, Köroğlu Antep Rivayeti. İstanbul: Karacan Yayınları, 1982.

9 Bamsı Beyrek hikayesinde Bamsı ile beşik kertme sözlüsü olan Banı Çiçek arasında at yarıştırma, ok atma ve güreşme gibi yarışlar düzenlenir ve Beyrek bunların üçünde de kazandıktan sonra Banı Çiçekle nişanlanmaya hak kazanır. Yine Kan Turalı hikayesinde de kan Turalı'nın Selcen Hatun'u kazanması için, Trabzun Tekfuru'nun istediği hayvanlarla mücadele etmesi ve bunları yendikten sonra, Selcen Hatunla evlenmeye hak kazanması Dede Korkut Kitabı'nda bize verilen bilgiler arasında yer almaktadır.

10 Kan Turalı anlatmasında Kan Turalı, Selcen hatunla Trabzon'dan yola çıkıp, Oğuz Yurdu'na gelirken, tekfur verdiği karara pisman olur ve Kan Turalı'yı yakalamak ister. Tekfurun gönderdiği askerlere karşı koyan Kan Turalı'nın yaralanması üzerine, Selcen Hatun onlara karşı savaşır ve Kan Turalı'yı korur.

11 Bkz. Köroğlu Destanı. Anlatan: Behçet Mahir, Derleyenler: M. Kaplan, M. Akalan, M. Bali.

12 The Nibelungenlied., A New Translation by A. T. Hatto. New York: Penguin Books, 1969.

13 Metin Ekici. a.g.e. ss.257-267.

14 Ali Onk. a.g.e.

15 Ali Onk. a.g.e.

16 Ali Onk. a.g.e.

17 Ali Onk. a.g.e.

18 Ali Onk. a.g.e.

19 Metin Ekici. a.g.e.

20 Ümit Kaftancıoğlu. Köroğlu Kol Destanları. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979.